

بررسی اهداف و آرمان‌های قیام شیخ محمد خیابانی

۱۶ فروردین ۱۴۰۴ ساعت ۱۱:۰۸

شیخ محمد خیابانی با هدف استقلال، آزادی و اجرای مشروطیت در سرتاسر کشور دست به قیام زد و بارها در مقابل هزاران نفر با صدای رسا رسماً اعلام می‌کرد: «هدف قیام ما عظمت ایران است، و آذربایجان جزء لاینفک ایران و ایران جزء لایتجزای آذربایجان می‌باشد». او هدف قیام خود را برقرار داشتن آسایش عمومی و از قوه به عمل آوردن رژیم مشروطیت اعلام داشت و با تأکید بر آزادی خواهی و استقلال طلبی قیام رسماً اعلام کرد: آزادی، استقلال و سعادت ایرانیان، مقصود مشترک کلیه آزادی‌خواهان است. وی در جایی دیگر با تأکید بر تحقق حاکمیت مردم اعلام می‌دارد: این قیام فقط یک مقصود داشت و آن یگانه مقصود عبارت از تأسیس حاکمیت دموکراتیک ملت بود.

قیام شیخ محمد خیابانی یکی از مهم‌ترین قیام‌ها در تاریخ معاصر ایران است که با تأکید بر حفظ و یکپارچگی ایران و برای اجرای قانون اساسی و مشروطیت انجام شد. شیخ محمد خیابانی همواره در نطق‌های خود با اشاره به ایرانی واحد، بر آزادی، استقلال، حاکمیت مردم و ... تأکید می‌کرد.

اجرای قانون مشروطه

خیابانی در مقاله‌ای به نام «حقیقت را باید گفت» در تاریخ ۱۵ رجب ۱۳۳۵ اجرای قوانین و اصول مشروطه را هدف خود می‌داند و می‌نویسد: «نظر ما، مساعدت تام و تمام با اولیای امور است و تقاضای ما، جز اجرای قوانین و اصول مشروطیت نیست». وی شرط همراهی خود را اجرای این قوانین برمی‌شمرد و ادامه می‌دهد: «در غیر آن موقع که نقض در قانون یا ممانعت در ادا وظیفه نبینم، دم فرو بسته وظیفه‌شناسی خود را ظاهر خواهم ساخت». از نظر خیابانی اگر در اجرای مشروطه سستی صورت بگیرد و «سوءاستعمال در اختیارات و اقتدارات مقامات عالیه مشاهده شود، کیست که زبان تنقید ملت را توانید برید؟» [۱]

خیابانی در ۱۷ فروردین ۱۲۹۹ برای احقاق حقوق مردم و اجرای مشروطه علم قیام برافراشت. چند روز بعد یعنی در ۱۹ فروردین، در بیانیه‌ای که از طرف قیام‌گران صادر شد «تحصیل یک اطمینان تام و کامل از این حیث که مأمورین حکومت، رژیم آزادانه مملکت را محترم و قوانین اساسیه را که چگونگی آن را معین می‌نماید به طور صادقانه مرعی و مجری دارند» [۲] به عنوان یکی از خواسته‌های اصلی قیام مطرح گردید. قیام‌کنندگان درخواست خود را چنین مطرح کردند: «برقرار داشتن آسایش عمومی از قوه به عمل آوردن رژیم مشروطیت».

شیخ محمد خیابانی اجرای مشروطیت را خواست همه آزادی‌خواهان می‌داند و در نطق خود در ۱۷ اردیبهشت اظهار می‌دارد: «ما آزادیخواهان، همه یک امل، یک آرزو، یک مرام، یک عقیده داریم، ما همه می‌گوییم مشروطیت حقیقی باید در مملکت حکمرانی

کند».[۳] وی در نطق ۱۹ اردیبهشت ۱۲۹۹ با تأکید بر استقرار مشروطیت در سرتاسر کشور اعلام می‌دارد: «فعلاً ما یک مشروطه داریم. از قوه به فعل در آوردن این مشروطه اولین قدمی است که باید برداریم و اول چیزی که می‌خواهیم عبارت از استقرار رژیم مشروطیت در سراسر ایران است».[۴]. حرف او این است که باید «مشروطیت حقیقی در مملکت حکمرانی کند» و در نطق یکشنبه ۹ خرداد ۱۲۹۹ با تأکید بر اهداف قیام می‌گوید: «این قیام برای تأمین آزادی و استقلال ایران و اجرای کامل قانون اساسی است».[۵]

آزادی خواهی

شیخ محمد خیابانی یکی از هدف‌های قیام خود را آزادی ملت ایران عنوان می‌کرد و اعتقاد داشت هدف نه آزادی در تبریز بلکه آزادی ملت ایران است. وی در نطق ۱۶ اردیبهشت ۱۲۹۹ با اشاره به این مهم می‌گوید: «این قیام منحصر به تبریز نبوده و بلکه آزادی تمام ایران را می‌خواهد».[۶] در نطق سه‌شنبه ۲۱ اردیبهشت بار دیگر بر آزادی کل ایران تأکید می‌کند و می‌گوید: «ما از شهر تبریز شروع کرده‌ایم؛ به تدریج تمامت ایران را نائل آزادی خواهیم ساخت».[۷] وی اعلام می‌دارد: «باید رژیم مملکت، تجدید شود اول در تبریز سپس در کلیه ایران».

آزادی مردم ایران هدفی بوده که شیخ محمد خیابانی اعلام کرد تا پای جان خود برای تحقق آن مبارزه خواهد کرد. وی در یکی از نطق‌های خود به صراحت اعلام می‌کند: این دفعه آزادی خواهان آذربایجان، یا آزادی و استقلال ایران را تأمین خواهد کرد یا کشته خواهند شد. او تأکید می‌کرد: «این قیام می‌خواهد این اراده را در ملت ایران پرورش بدهد تا ایران را آزاد و خلاص کند».[۸] او فریاد می‌زد: «بیایید ای آزادی خواهان که عهد و میثاق بسته‌اید که بمیرید یا ایران را آزاد کنید... قول و شرف خودتان را تکرار نمایید: که ایران را به یک آزادی واقعی و حقیقی نائل خواهید ساخت».[۹]

استقلال ایران

استقلال ایران دیگر خواسته شیخ بود. او می‌گفت: «آزادی، استقلال و سعادت ایرانیان، مقصود مشترک کلیه آزادی خواهان است و این وحدت مقصود، سرمایه اتحاد و اتفاق آنان است».[۱۰] خیابانی استقلال خواهی را لازمه شرافت یک ملت می‌داند و تأکید می‌کند: «اولین لازمه شرافت یک ملت، استقلال است، ملتی که استقلال ندارد عزت ندارد».[۱۱] او می‌گفت: «ایران باید مال ایران باشد، خزانه ایران، مالیه ایران، سیاست ایران، وزارت خارجه ایران، قشون ایران، باید مال ایران و به دست ایرانی باشد» از این رو تسلط بیگانه بر کشور را رد می‌کرد و مردود می‌دانست.

تحقق حاکمیت مردم

تحقق حاکمیت مردم از دیگر مواردی بود شیخ محمد خیابانی همواره در تبیین اهداف قیام به آن اشاره می‌کرد. وی می‌گفت: «این قیام ترتیبی برای همه امور ایجاد خواهد کرد و همه آزادانه خواهند توانست فکر و عقیده خود را اظهار دارند تا مملکت چنانچه لازم است موافق آمال و افکار عامه اداره شود».[۱۲] شیخ اعتقاد داشت: «این قیام می‌خواهد ایران را نجات دهد. باید ایران و دموکراسی ایران زنده و جاوید بماند».[۱۳] به عقیده خیابانی: «از آنجایی که که تا کنون در ایران اهمیت به ملت نداده‌اند. ملت می‌خواهد یک حکومتی تأسیس نماید که اختیارات آن بالاستقلال و مطلقاً در دست خود ملت باشد».

وی به صراحت می‌گوید: «قیام ما برای این است که ایالت، ریاست عدلیه، مالیه، نظمیه، همه بدون استثناء نماینده اراده ملت و خادم منافع او باشند.» او اعلام می‌کرد: «ما تصمیم گرفته‌ایم کشمکش و زدوخورد را تا آن موقع متحمل شویم که حاکمیت ملت را اثبات کنیم. و به مردم این مملکت مدلل سازیم که حاکمیت ملت، یک افسانه نیست، و تا روزی که این نتیجه به دست نیامد این قیام دوام خواهد داشت.» [۱۴]

خیابانی در یکی از سخنرانی‌های خود گفته بود: این قیام «فقط یک مقصود داشت و آن یگانه مقصود عبارت از تأسیس حاکمیت دموکراتیک ملت بود.» [۱۵] وی در نطق دیگری در تعریف حاکمیت ملی می‌گوید: «حاکمیت ملت عبارت از این است که امور ملت، به دست نمایندگان ملت اراده بشود، ملت مأمورین خود را خود انتخاب کنند و منافع خود را به دست آنان بپسارند و در تحت نظارت خویش بخدمت واهی دارد و تابع هیچ فرمانی نمی‌شود که اصلاً از ناحیه ملت صادر نشده باشد.» به تاکید او: «حاکمیت دموکراسی مستلزم این است که هیچ کاری در مملکت بدون اطلاع و رضایت ملت رخ ندهد.»

حفظ یکپارچگی ایران

شیخ محمد خیابانی بارها در مقابل هزاران نفر با صدای رسا رسماً اعلام می‌کرد: «هدف قیام ما عظمت ایران است، و آذربایجان جزء لاینفک ایران و ایران جزء لایتجزای آذربایجان می‌باشد.» [۱۶] او به صراحت می‌گوید: «در مسلک ما، ایران، مال ایرانیان است.» خیابانی عقیده داشت: «در سراسر مملکت ایران باید یک صدا، یک صدای واحد شنیده شود. یک رأی واحد کلیه آزادی‌خواهان را بر یکدیگر مربوط سازد.» می‌گفت: «شما بیایید اراده کنید و بگویید ایران مال ایرانیان است و آنگاه ببینید کدام قوه گستاخ و خدانشناس است که بدون اندیشه، به خاک ایران تجاوز نماید.» [۱۷]

در آن دوره نیز گروهی خیابانی را جدایی طلب نامیدند و دلیل آن را هم تغییر نام آذربایجان به آزادیستان می‌دانستند. اما مورخین درخصوص تغییر نام آذربایجان معتقدند انگیزه این نامگذاری آن بود که در آن زمان، پس از انقلاب روسیه مردم قفقاز اعلام استقلال کرده و نام کشور خود را جمهوری آذربایجان گذاشته بودند و ظاهراً هدفشان چنین بود که با آذربایجان ایران یکی شوند اما خیابانی که نمی‌خواست آذربایجان از ایران جدا شود، چاره را در تغییر نام دید. [۱۸]

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- علی آذری، قیام شیخ محمد خیابانی، بنگاه مطبوعات صفی علی‌شاه، ۱۳۶۲، صص ۱۰۷۲-۱۰۶- علی اصغر شمیم، ایران در دوره سلطنت قاجار، انتشارات بهزاد، ۱۳۸۷، ص ۵۸۶
- ۳- نطق‌های شیخ محمد خیابانی، ص ۴۰
- ۴- خیابانی، ص ۴۵
- ۵- نطق‌های شیخ محمد خیابانی، ص، ۹۰
- ۶- نطق‌های شیخ محمد خیابانی، بهرام خیابانی، انتشارات احسان، ص ۳۹
- ۷- نطق‌های شیخ محمد خیابانی، ص، ۵۳
- ۸- نطق‌های شیخ محمد خیابانی، ص، ۱۱۷

- ۹- قیام شیخ محمدخیابانی در تبریز، س. علی آذری، چاپ چهارم ۱۳۵۴، بنگاه مطبوعاتی صفی علیشاه، ص ۳۳۷
 - ۱۰- نطقهای شیخ محمد خیابانی، ص، ۴۰
 - ۱۱- نطقهای شیخ محمد خیابانی، ص، ۱۱۵
 - ۱۲- قیام شیخ محمدخیابانی در تبریز، ص ۴۵۲
 - ۱۳- قیام شیخ محمدخیابانی در تبریز، س. علی آذری، چاپ چهارم ۱۳۵۴، بنگاه مطبوعاتی صفی علیشاه، ص ۳۸۵
 - ۱۴- قیام شیخ محمدخیابانی در تبریز، ص ۳۹۷
 - ۱۵- قیام شیخ محمدخیابانی در تبریز، ص ۴۶۶
 - ۱۶- دو مبارز جنبش مشروطه: ستارخان، شیخ محمد خیابانی، رحیم رئیس نیا و عبدالحسین ناهید، تهران: آگاه، ۱۳۵۵ ص ۲۶۸
 - ۱۷- نطقهای شیخ محمد خیابانی، ص، ۱۱۷
 - ۱۸- کسروی، احمد (۱۳۷۶). قیام شیخ محمد خیابانی در تبریز، با مقدمه و حواشی محمدعلی همایون کاتوزیان، تهران: مرکز، ص ۶۷
- مرکز اسناد انقلاب اسلامی-امین خدابخشی

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۵۰۰۴۸/بررسی-آرامان-اهداف-بررسی-خیابانی-محمد-شیخ-قیام-های-آرامان-اهداف-بررسی>